

symb. quod non sunt tres æterni, sed unus æternus. Hoc autem nomen *persona* est substantivum, non adjectivum. Ergo non debet prædicari in plurali.

5. Præterea, licet adjectiva essentialia prædicentur pluraliter in divinis, tamen formæ significatæ non prædicentur pluraliter, sed singulariter tantum. Etsi enim aliquo modo dicamus pluraliter tres æternos in divinis, nullo tamen modo dicimus tres æternitates. Etsi ergo aliquo modo possit dici quod sint tres personæ in divinis, nullo tamen modo poterit dici quod sint tres personalitates.

6. Præterea, sicut Deus significat divinitatem habentem, ita persona divina significat subsistentem in divinitate. Sed sicut dicimus in divinis tres subsistentes in divinitate, ita tres habentes divinitatem. Si ergo hoc ratione potest dici quod in divinis sint tres personæ, similiter poterit dici quod sint ibi tres Dii, quod est hereticum.

7. Præterea, Boetius dicit (in lib. de Trin., ante med.), quod ideo non sunt tres Dii, quia Deus non differt a Deo in divinitate. Sed similiter persona divina non differt a persona divina aliqua personalitatis differentiâ, ut videtur, cum commune sit eis hoc quod est esse personam. Ergo persona non potest pluraliter prædicari in divinis.

Sed contra est quod Augustinus dicit (in VII de Trin., cap. iv), quod quærentibus quid tres essent Pater et Filius et Spiritus sanctus, responsum est, quod sunt tres personæ. Ergo persona pluraliter in divinis prædicatur.

Præterea, Athanasius dicit, ubi sup., quod *alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti*. Distinctio autem est causa numeri. Ergo persona pluraliter debet prædicari in divinis.

Respondeo dicendum, quod nomina substantiva, sicut jam supra dictum est, trahunt numerum a forma significata, adjectiva vero a suppositis; cuius ratio est, quia nomina substantiva significant per modum substantiæ, adjectiva vero per modum accidentis quod individuatur et multiplicatur per subjectum, substantia vero per seipsam. Cum ergo hoc nomen *persona* sit substantivum, oportet ex forma significata ipsius considerare, utrum possit pluraliter prædicari. Forma autem significata nomine personæ non est natura absolute: quia sic idem significaretur nomine hominis et nomine personæ humanæ, quod patet esse falsum; sed nomine personæ significatur formaliter incommunicabilitas, sive individualitas subsistentis in natura, sicut ex præmissis patet. Cum ergo proprietates facientes esse distinctum et incommunicabile in divinis sint plures; oportet quod nomen personæ pluraliter prædicetur in divinis; sicut etiam in humanis pluraliter prædicatur nomen personæ propter pluralitatem principiorum individuantium.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod persona est substantia

individua, quæ est hypostasis; et hoc pluraliter prædicatur, sicut patet ex usu Græcorum.

AD SECUNDUM dicendum, quod nomen personæ est absolute ex modo significandi; significat tamen relationem, sicut ex præmissis patet.

AD TERTIUM dicendum, quod nomen personæ non designat hoc solum quod est subsistere, quod videtur ad essentiam pertinere, sed etiam hoc quod est distinctum esse et incommunicabile, quod est propter proprietates relativas in divinis.

AD QUARTUM dicendum, quod forma significata per nomen personæ non est essentia absolute, sed illud quod est principium incommunicabilitatis sive individuationis; et ideo pluraliter prædicatur, licet sit nomen substantivum: et propter hoc etiam quia sunt plures proprietates distinguentes in divinis, dicuntur esse per plures personalitates.

Unde patet solutio AD QUINTUM.

AD SEXTUM dicendum, quod hoc nomen *persona* significat subsistentem in natura divina, cum distinctione et incommunicabilitate; hoc autem nomen *Deus* significat habentem divinam naturam, nihil importans de distinctione vel incommunicabilitate; ideo non est simile.

AD SEPTIMUM dicendum, quod licet Deus a Deo non differat aliqua differentiâ divinitatis, quia non est nisi una divinitas numero; persona tamen divina differt a persona divina differentiâ personalitatis, quia ad personalitatem pertinet in divinis etiam proprietas distinguens personas.

ARTICULUS VII. — *Utrum termini numerales prædicentur de divinis personis.* (I part., quæst. xxx, art. 3; et I Sent., dist. 24, quæst. 1, art. 3.)

Septimo quæritur, quomodo termini numerales prædicentur de divinis personis, utrum scilicet positive, vel remotive tantum. Et videtur quod positive. Si enim nihil ponunt in divinis, tunc qui dicit tres personas, nihil dicit quod sit in Deo. Ergo et qui negat tres personas, nihil negat de Deo quod sit in ipso. Non ergo contra veritatem loquitur, et ita non est hæreticus.

Præterea, secundum Dionysium in lib. de divin. Nom. (cap. i myst. Theol.) tribus modis dicitur aliquid de Deo: scilicet per negationem, per eminentiam et per causam. Quocumque autem istorum modorum termini numerales prædicentur in divinis, oportet quod aliquid ponant. Quod quidem manifestum est, si quidem prædicentur per eminentiam vel per causam: similiter autem et si prædicentur negative. Non enim sic aliqua negantur de Deo, ut idem Dionysius dicit (cap. ii cœl. Hier., et cap. iv et xi de divin. Nom.), quasi omnino ei desint, sed quia non eodem modo ei conveniunt sicut et nobis. Oportet ergo omnibus modis quod termini numerales aliquid ponant.

3. Præterea, quidquid prædicatur de Deo et creaturis, nobiliori modo de Deo quam de creaturis prædicatur. Termini autem numerales de creaturis prædicantur positive. Ergo multo magis de Deo.

4. Præterea, multitudo et unitas importata per terminos numerales, secundum quod prædicatur de Deo, non sunt in intellectu tantum; quia sic non essent tres personæ in Deo nisi secundum intellectum, quod pertinet ad hæresim Sabellianam. Ergo oportet quod sint aliquid in ipso Deo secundum rem; et ita positive de Deo dicuntur.

5. Præterea, sicut unum est in genere quantitatis, ita bonum est in genere qualitatis; in Deo autem nec est quantitas nec qualitas nec aliquid accidens: et tamen bonum non prædicatur de Deo remotive sed positive. Ergo similiter unum, et per consequens multitudo, quam constituit unum.

6. Præterea, quatuor prima entia dicuntur, scilicet ens, unum, verum et bonum. Sed tria eorum, scilicet ens, verum et bonum, dicuntur de Deo positive. Ergo et unum, et per consequens multitudo.

7. Præterea, multitudo et magnitudo pertinet ad duas species quantitatis, quæ sunt discreta quantitas et continua. Sed magnitudo prædicatur de Deo positive, cum dicitur, Psal. CXLVI, 5: *Magnus Dominus et magna virtus ejus*. Ergo et multitudo et unum.

8. Præterea, creaturæ Dei similitudinem præferunt, secundum quod in eis vestigium divinitatis apparet. Sed secundum Augustinum (X de Trinit., cap. XI), quælibet creatura vestigium quoddam divinæ Trinitatis in se habet, in quantum est aliquid unum, et specie formatur et ordinem aliquid habet. Ergo creatura est una ad similitudinem Dei. Sed *unum* prædicatur de creatura positive; ergo de Deo.

9. Præterea, si *unum* prædicatur de Deo privative, oportet quod aliquid removeat, et non nisi multitudinem. Multitudinem autem non removeat; non enim sequitur, si est una persona, quod non sint plures. *Unum* ergo non dicitur remotive de Deo, et per consequens nec multitudo.

10. Præterea, privatio nihil constituit. Unum autem constituit multitudinem. Non ergo dicitur privative.

11. Præterea, nulla privatio est in Deo, quia privatio omnis pertinet ad defectum. *Unum* autem prædicatur de Deo. Ergo non significat privationem.

12. Præterea, Augustinus dicit (in lib. V de Trin., cap. v), quod quidquid prædicatur de Deo, prædicatur secundum substantiam, vel secundum relationem. Et Boetius etiam dicit (in suo lib. de Trinit., circa med.), quod omnia quæ veniunt in divinam prædicationem, mutantur in substantiam præter *ad aliquid*. Si ergo termini numerales prædicantur de Deo, oportet quod

significent substantiam vel relationem; et ita oportet quod positive de Deo prædicentur.

13. Præterea, unum et ens convertuntur et videntur esse synonyma. Sed ens prædicatur de Deo positive. Ergo et unum, et per consequens multitudo.

14. Præterea, si *unum* prædicatur de Deo remotive, oportet quod removeat multitudinem tamquam sibi oppositam. Hoc autem non potest esse, cum multitudo constituitur ex unitatibus; unum autem oppositorum non constituitur ex alio. Ergo *unum* non prædicatur de Deo remotive.

15. Præterea, si *unum* dicitur per remotionem multitudinis, oportet quod *unum* opponatur multitudini, sicut privatio habitui. Habitus autem est naturaliter prior privatione, et etiam secundum rationem; quia privatio non potest definiri nisi per habitum. Ergo multitudo erit prior *uno* secundum naturam et secundum rationem; quod videtur inconveniens.

16. Præterea, si unum et multa in divinis prædicantur remotive, oportet quod *unum* removeat multitudinem et multitudo removeat unitatem. Hoc autem est inconveniens; quia sequeretur circulus unius et multi, ut dicatur, quod unum est quod non est multa, et multa sunt quæ non sunt unum; et sic per ista nihil fieret notum. Non est ergo dicendum, quod unum et multa in Deo dicantur privative.

17. Præterea, unum et multa cum se habeant ut mensura et mensuratum, videntur opponi ad invicem relative. In relative autem oppositis utrumque dicitur positive. Ergo tam unum quam multa positive prædicantur de Deo.

4. Sed contra, Dionysius dicit, IV cap. de divin. Nom. (cap. XIII, a med.): *Unitas laudata, et Trinitas quæ est super omnia divinitas, non est neque unitas neque trinitas quæ a nobis aut alio quodam existentium sit cognita*. Videtur ergo quod termini numerales per remotionem dicantur de Deo.

2. Præterea, Augustinus dicit (VII de Trin., cap. IV): *Quæsitivum humana inopia quid tria diceret, et dicit substantias sive personas. Quibus nominibus non diversitatem intelligi voluit sed singularitatem noluit*. Sunt ergo hujusmodi termini numerales introducti in divinis magis ad removendum quam ad ponendum.

3. Præterea, unum et multitudo, sive numerus, sunt in genere quantitatis. In Deo autem non potest esse aliqua quantitas, cum quantitas sit accidens et dispositio materie. Termini ergo numerales in Deo nihil ponunt.

4. Sed dicendum, quod licet quantitas secundum rationem sui generis, vel secundum rationem accidentis, non possit esse in Deo, tamen secundum rationem speciei aliqua quantitas potest prædicari de Deo, sicut aliqua qualitas, ut scientia vel justitia. — Sed contra, illæ solæ species qualitatis in divinam prædi-

cationem assumuntur quæ secundum rationem suæ speciei nullam imperfectionem important, sicut scientia, justitia, et æquitas; non autem ignorantia nec albedo. Omnis autem quantitas secundum rationem suæ speciei imperfectionem importat: cum enim quantum sit quod est indivisibile, species quantitatis distinguuntur secundum diversos modos divisionis; sicut pluralitas est quæ divisibilis est in non continua, linea autem quæ est divisibilis secundum unam dimensionem, superficies autem secundum duas, corpus vero secundum tres. Divisio autem perfectioni divinæ simplicitatis repugnat. Nulla ergo quantitas secundum rationem suæ speciei potest prædicari de Deo.

5. Sed dicendum, quod distinctio per relationes quæ facit numerum personarum in divinis, non importat imperfectionem in Deo. — Sed contra, omnis divisio vel distinctio aliquam multitudinem causat. Non autem omnis multitudo est numerus qui est species quantitatis; cum multitudo et unum circumæant omnia genera. Non ergo omnis divisio vel distinctio sufficit ad constituendum numerum qui est species quantitatis, sed sola illa divisio quæ est secundum quantitatem, qualis non est distinctio relationum.

6. Sed dicendum, quod omnis multitudo est species quantitatis, et omnis divisio sufficit ad constituendam speciem quantitatis. — Sed contra, ad positionem substantiæ non sequitur positio quantitatis, cum substantia possit esse sine accidente. Sed positio solis formis substantiæ, sequitur distinctio in substantiis. Ergo non quælibet distinctio constituit multitudinem quæ est accidens et species quantitatis.

7. Præterea, discretio quæ constituit numerum quæ est species quantitatis, opponitur continuo. Discretio autem continuo opposita est, quæ consistit in divisione continui. Ergo sola divisio continui, quæ non competit Deo, causat numerum qui est species quantitatis; et ita non potest prædicari de Deo numerus qui est species quantitatis.

8. Præterea, quælibet substantia dicitur una. Aut ergo est una per essentiam suam, aut per aliquid aliud. Si per aliquid aliud, cum et illud oporteat esse unum, necesse est quod et illud per se sit unum, vel per aliquid aliud, et illud iterum per aliud. Impossibile est autem quod hoc procedat in infinitum. Ergo statur alicubi. Melius est ergo quod stetur in primo, ut scilicet substantia per seipsam sit una. Non ergo unum est aliquid additum substantiæ; et ita non videtur significare aliquid positive.

9. Sed dicendum, quod substantia non est una per seipsam, sed per unitatem ei accidentem; unitas autem est per se una; prima enim denominat seipsa, sicut bonitas est bona, veritas est vera, et similiter unitas est una. — Sed contra, huiusmodi seipsa denominant propter hoc quod sunt primæ formæ; nam secundæ formæ non denominant seipsas, sicut albedo non est

alba. Quæ autem se habent ex additione ad aliud, non sunt prima. Ergo unitas et bonitas non se habent ex additione ad substantiam.

20. Præterea, secundum Philosophum (in V Metaph., comm. xi), omnia dicuntur unum inquantum non dividuntur. Hoc autem quod est non dividi, non ponit aliquid, sed solum removet. Ergo unum non prædicatur positive sed remove in divinis; et per consequens multitudo, quæ constituitur ex unis.

Respondeo dicendum, quod de uno et multo diversa inveniuntur, quæ etiam apud philosophos fuerunt occasio diversa sentiendi. Invenitur enim de uno, quod est principium numeri, et quod convertitur cum ente; similiter invenitur de multo, quod pertinet ad quamdam speciem quantitatis quæ dicitur numerus, et iterum quod circueit omne genus, sicut et unum, cui videtur multitudo opponi.

Fuerunt ergo aliqui inter philosophos qui non distinxerunt inter unum quod convertitur cum ente, et unum quod est principium numeri, æstimantes quod neutro modo dictum unum aliquid super substantiam adderet; sed unum quolibet modo dictum significaret substantiam rei. Ex quo sequebatur quod numerus, qui ex unis componitur, sit substantia omnium rerum secundum opinionem Pythagoræ et Platonis.

Quidam vero non distinguentes inter unum quod convertitur cum ente, et unum quod est principium numeri, crederunt e contrario, quod utrolibet modo dictum unum, adderet aliquid esse accidentale supra substantiam; et per consequens omnis multitudo oportet quod sit aliquid accidentis pertinens ad genus quantitatis. Et hæc fuit positio Avicennæ; quam quidem videtur secuti fuisse omnes antiqui doctores. Non enim intellexerunt per unum et multa nisi aliquid pertinens ad genus quantitatis discretæ.

Quidam vero fuerunt qui attendentes quod in Deo nulla quantitas esse potest, posuerunt quod termini significantes unum vel multa de Deo non ponunt aliquid, sed removeant tantum. Non enim possent ponere nisi quod significant, scilicet quantitatem discretam, quæ nullo modo potest esse in Deo. Si ergo secundum eos, unum dicitur de Deo ad removendum multitudinem quantitatis discretæ; termini vero significantes pluralitatem, dicuntur de Deo ad removendum unitatem, quæ est principium quantitatis discretæ. Et hæc videtur fuisse opinio Magistri, quæ ponitur in xxiv dist. I Sententiarum. Quæ quidem, supposita suæ opinionis radice, scilicet quod omnis multitudo significaret quantitatem discretam, et omne unum esset ejusdem quantitatis principium, inter omnes rationabilior invenitur. Nam et Dionysius dicit (in ii cap. cœlest. Hierar.), quod negationes sunt maxime veræ in Deo; affirmationes vero sunt incompactæ. Non enim scimus de Deo quid est, sed magis quid non est, ut Damascenus dicit (lib. I,

cap. iv). Unde et Rabbi Moyses omnia quæ affirmative videntur dici de Deo, dicit magis esse introducta ad removendum quam ad aliquid ponendum. Dicimus enim Deum esse vivum ad removendum ab eo illum modum essendi quem habent res quæ apud nos non vivunt, non ad ponendum vitam in ipso, cum vita et omnia hujusmodi nomina sint imposita ad significandum quasdam formas et perfectiones creaturarum quæ longe absunt a Deo; quamvis hoc non sit usquequaque verum; nam, sicut dicit Dionysius (in lib. de divin. Nom. cap. xii, ad med.), sapientia et vita et alia hujusmodi non remouentur a Deo quasi ei desint; sed quia excellentius habet ea quam intellectus humanus capere, vel sermo significare possit; et ex illa perfectione divina descendunt perfectiones creaturæ, secundum quamdam similitudinem imperfectam. Et ideo de Deo, secundum Dionysium (cap. i mysticæ Theol., et cap. ii cœlest. Hier., et i et ii de div. Nom.), non solum dicitur aliquid per modum negationis et per modum causæ, sed etiam per modum eminentiæ. Sed quidquid sit de spiritualibus perfectionibus, certum est quod materiales dispositiones remouentur omnino a Deo. Unde cum quantitas sit dispositio materiæ, si termini numerales non significant nisi quod est in genere quantitatis, necesse est quod de Deo non dicantur, nisi ad removendum quæ significant, sicut Magister posuit, loc. cit. Nec sequitur ex ejus positione circulus, dum unitas remouet multitudinem, multitudo unitatem; quia remouentur a Deo unitas et multitudo, quæ sunt in genere quantitatis, quorum neutrum de Deo dicitur. Et sic unitas dicta de Deo, quæ remouet multitudinem, non remouetur, sed alia unitas, quæ de Deo dici non potest.

Quidam vero non intelligentes quod nomina affirmativa ad removendum possint in predicationem divinam induci; nec iterum ponentes unum et multa, nisi quod est in genere quantitatis discrete, quam in Deo ponere non audebant, dixerunt, quod termini numerales non prædicantur de Deo quasi dictiones significantes aliquam rem conceptam, sed quasi dictiones officiales, exercentes aliquid in divinis, scilicet distinctionem ad modum syncategorematicæ distinctionis. Quod quidem fatuum apparet, cum nihil tale ex horum terminorum significatione possit haberi.

Et ideo alii dixerunt, quod prædicti termini aliquid positive ponunt in Deo, licet supponant quod unum et multa sunt solum in genere quantitatis; dicunt enim quod non est inconveniens aliquam speciem quantitatis Deo attribui, licet genus remoueat a Deo; sicut et aliquæ species qualitatis, ut sapientia et iustitia, dicuntur de Deo positive, licet in Deo qualitas esse non possit. Sed illud non est simile, ut in obijciendo est tactum; nam omnes species quantitatis ex ratione suæ speciei habent imperfectionem, non autem omnes species qualitatis. Et præ-

terea quantitas proprie est dispositio materiæ; unde omnes species quantitatis sunt mathematica quedam, quæ secundum esse non possunt a materiâ sensibili separari, nisi tempus et locus, quæ sunt naturalia, et magis materiæ sensibili annexa. Unde patet quod nulla species quantitatis potest in rebus spiritualibus convenire, nisi secundum metaphoram. Qualitas autem sequitur formam; unde quedam qualitates sunt omnino immateriales, quæ attribui possunt rebus spiritualibus.

Hæ igitur opiniones processerunt, supposito quod idem sit unum quod convertitur cum ente et quod est principium numeri et quod non sit aliqua multitudo nisi numerus qui est species quantitatis; quod quidem patet esse falsum. Nam cum divisio multitudinem causet, indivisio vero unitatem, oportet secundum rationem divisionis de uno et multo iudicium sumi. Est autem quedam divisio quæ omnino genus quantitatis excedit, quæ scilicet est per aliquam oppositionem formalem, quæ nulam quantitatem concernit. Unde oportet quod multitudo hanc divisionem consequens, et unum quod hanc divisionem privat, sint majoris communitatis et ambitus quam genus quantitatis. Est autem et alia divisio secundum quantitatem, quæ genus quantitatis non transcendit. Unde et multitudo consequens hanc divisionem, et unitas eam privans, sunt in genere quantitatis. Quod quidem unum, aliquid accidentale addit supra id de quo dicitur, quod habet rationem mensuræ; alias numerus ex unitate constitutus, non esset aliquid accidens, nec alicujus generis species. Unum vero quod convertitur cum ente, non addit supra ens nisi negationem divisionis, non quod significet ipsam indivisionem tantum, sed substantiam ejus cum ipsa; est enim *unum* idem quod ens indivisum. Et similiter multitudo correspondens uni nihil addit supra res multas nisi distinctionem, quæ in hoc attenditur quod una earum non est alia; quod quidem non habent ex aliquo superaddito, sed ex propriis formis. Patet ergo quod unum quod convertitur cum ente, ponit quidem ipsum ens, sed nihil superaddit nisi negationem divisionis. Multitudo autem ei correspondens addit supra res quæ dicuntur multæ, quod unaquæque earum sit una, et quod una earum non sit altera, in quo consistit ratio distinctionis. Et sic, cum unum addat supra ens unam negationem, secundum quod aliquid est indivisum in se; multitudo addit duas negationes, prout scilicet aliquid est in se indivisum, et prout est ab alio divisum. Quod quidem dividi est unum eorum non esse alterum.

Dico ergo, quod in divinis non prædicantur unum et multa quæ pertinent ad genus quantitatis, sed unum quod convertitur cum ente, et multitudo ei correspondens. Unde unum et multa ponunt quidem in divinis ea de quibus dicuntur; sed non superaddunt nisi distinctionem et indistinctionem, quod est superaddere negationes, ut supra expositum est. Unde conce-

dimus, quod quantum ad id quod superaddunt eis de quibus prædicantur, remotive in Deo accipiuntur; inquantum autem includunt in sua significatione ea de quibus dicuntur, positive accipiuntur. Unde ad utrasque rationes respondendum est.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod qui dicit tres personas, aliquid in Deo dicit, scilicet distinctionem personarum; quam qui negat; hæreticus est. Ista autem distinctio non addit aliquid supra personas distinctas.

AD SECUNDUM dicendum, quod licet in remotione quorundam a Deo, sit cointelligenda prædicatio eorumdem de Deo per eminentiam et per causam; tamen quedam solummodo negantur de Deo et nullo modo prædicantur; sicut cum dicitur: Deus non est corpus. Et hoc modo posset dici secundum opinionem Magistri, quod omnino negatur a Deo quantitas numeralis; et similiter secundum id quod ponimus, omnino negatur ab eo essentialis divisio, cum dicitur: Essentia divina est una.

AD TERTIUM dicendum, quod in rebus creatis termini numerales non ponunt aliquid superadditum rebus de quibus dicuntur, nisi prout significant id quod est in genere quantitatis discretæ; secundum quem modum non prædicantur de Deo; et hoc pertinet ad perfectionem ipsius.

AD QUARTUM dicendum, quod unitas et multitudo quæ significantur per terminos numerales dictos de Deo, non sunt solum in intellectu nostro, sed sunt in Deo secundum rem; non tamen propter hoc significantur aliquid positive præter intellectum eorum quibus ista attribuantur.

AD QUINTUM dicendum, quod bonum quod est in genere qualitatis, non est bonum quod convertitur cum ente, quod nullam rem supra ens addit; bonum autem quod est in genere qualitatis, addit aliquam qualitatem qua homo dicitur bonus; et simile est de uno, sicut ex dictis patet; sed in hoc differt quod bonum utroque modo acceptum potest venire in divinam prædicationem, non autem unum; non enim est eadem ratio de quantitate et qualitate, sicut ex dictis patet.

AD SEXTUM dicendum, quod inter ista quatuor prima maxime primum est ens: et ideo oportet quod positive prædicetur; negatio enim vel privatio non potest esse primum quod intellectu concipitur; cum semper quod negatur vel privatur, sit de intellectu negationis vel privationis. Oportet autem quod alia tria super ens addant aliquid quod ens non contrahat; si enim contraherent ens, jam non essent prima. Hoc autem esse non potest nisi addant aliquid secundum rationem tantum; hoc autem est vel negatio, quam addit unum, ut dictum est, vel relatio, vel aliquid quod natum sit referri universaliter ad ens; et hoc est vel intellectus, ad quem importat relationem verum; aut appetitus, ad quem importat relationem bonum; nam bonum est quod omnia appetunt, ut dicitur in I Ethic. (in princ.).

AD SEPTIMUM dicendum, quod secundum Philosophum (in X Metaph., com. xx et XXI), multum dicitur dupliciter; uno modo absolute, et sic dicitur per oppositum ad unum; alio modo dicitur comparative, prout importat excessum quandam respectu minoris numeri, et sic multum opponitur paucio. Similiter autem et magnum potest dupliciter dici; uno modo absolute, prout importat quantitatem continuam quæ dicitur magnitudo; alio modo comparative, prout importat excessum respectu minoris quantitatis. Primo ergo modo magnum non prædicatur de Deo; sed secundo, ut importetur ejus eminentia super omnem creaturam.

AD OCTAVUM dicendum, quod unum quod pertinet ad vestigium Dei in creaturis, est unum quod convertitur cum ente, quod quidem ponit aliquid, inquantum ponit ipsum ens, cuius solam negationem superaddit, ut dictum est.

AD NONUM dicendum, quod unum oppositorum non excludit aliud, nisi ab eo de quo prædicatur. Non enim sequitur, si Socrates est albus, quod nihil sit nigrum; sed quod ipse non est niger. Sic ergo sequitur quod si Patris persona est una, Patris personæ non sunt plures: non autem sequitur quod non sint plures personæ in divinis.

AD DECIMUM dicendum, quod unum non constituit multitudinem ex parte privationis, sed ex parte illa qua ponit ens.

AD UNDECIMUM dicendum, quod sicut dicitur in V Metaph. (text. XXVII), privatio tribus modis dicitur. Uno modo proprie, quando removetur ab aliquo quod natum est habere, et in quo tempore natum est habere; sicut carere visu est privatio visus in homine. Alio modo communiter (1), quando removetur ab aliquo quod ipsum quidem non est natum habere, sed genus ejus; sicut si non habere visum dicitur esse privatio visus in talpa. Tertio modo communissime, quando removetur ab aliquo id quod a quocumque alio natum est haberi, non tamen ab ipso, nec ab alio sui generis; sicut si non habere visum, dicitur esse privatio visus in planta. Et hæc privatio medium est inter privationem veram et simplicem negationem, habens commune aliquid cum utroque; cum privatione quidem vera, in hoc quod est negatio in aliquo subjecto, unde non competit simpliciter non enti; negatione vero simpliciter, in hoc quod non requirit aptitudinem in subjecto. Per hunc autem modum unum privative dicitur, et potest simili modo prædicari in divinis, sicut et alia quæ simili modo prædicantur in divinis, ut invisibilis et immensus et hujusmodi.

AD DUODECIMUM dicendum, quod termini numerales non addunt aliquid in divinis supra id de quo prædicantur; et ideo quando prædicantur de essentialibus, significant essentialiam; quando vero de personalibus, significant relationem.

(1) *Al. communis, item conveniens.*

AD DECIMUMTERTIUM dicendum, quod unum et ens convertuntur secundum supposita; sed tamen unum addit secundum rationem, privationem divisionis, et propter hoc non sunt synonyma, quia synonyma sunt quæ significant idem secundum rationem eandem.

AD DECIMUMQUARTUM dicendum, quod unum potest considerari dupliciter. Uno modo quantum ad illud quod ponit, et sic constituit multitudinem; alio modo quantum ad negationem quam superaddit, et sic opponitur unum multitudini privative.

AD DECIMUMQUINTUM dicendum, quod secundum Philosophum (in X Metaph., com. vi), multitudo est prior uno secundum sensum, sicut totam partibus et compositum simpliciter; sed unum est prius multitudine naturaliter et secundum rationem. Hoc autem non videtur sufficere ad hoc quod unum opponatur multitudini privative. Nam privatio est posterior secundum rationem, cum in intellectu privationis sit ejus oppositum, per quod definitur: nisi forte hoc referatur solum ad nominis rationem, prout hoc nomen *unum* significat privative, nomen vero multitudinis positive: nomina enim imponuntur a nobis secundum quod cognoscimus res. Unde ad hoc quod aliquid significetur per nomen ut privatio, sufficit qualitercumque sit posterius in nostra cognitione; quamvis hoc non sufficiat ad hoc quod res ipsa sit privativa, nisi sit posterius secundum rationem. Et ideo potest melius dici, quod divisio est causa multitudinis, et est prior secundum intellectum quam multitudo; unum autem dicitur privative respectu divisionis, cum sit ens indivisum, non autem respectu multitudinis. Unde divisio est prior secundum rationem quam unum; sed multitudo posterius; quod sic patet. Primum enim quod in intellectu cadit, est ens; secundum vero est negatio entis; ex his autem duobus sequitur tertio intellectus divisionis (ex hoc enim quod aliquid intelligitur ens, et intelligitur non esse hoc ens, sequitur in intellectu quod sit divisum ab eo); quarto autem sequitur in intellectu ratio unius, prout scilicet intelligitur hoc ens non esse in se divisum; quinto autem sequitur intellectus multitudinis, prout scilicet hoc ens intelligitur divisum ab alio, et utrumque ipsorum esse in se unum. Quantumcumque enim aliqua intelligantur divisa, non intelligetur multitudo, nisi quolibet divisorum intelligatur esse unum. Et sic etiam patet quod non erit circulus in definitione unius et multitudinis.

Unde patet responsio ad DECIMUMSEXTUM.

AD DECIMUMSEPTIMUM dicendum, quod unum quod est principium numeri, comparatur ad multitudinem ut mensura ad mensuratum; quod quidem unum positive aliquid supra substantiam addit, ut dictum est, in corp. art.

Ad ea quæ in oppositum obijciuntur, secundum præmissa, facile est respondere considerantibus secundum quid veritatem

concludant. Unum tamen quod in illis objectionibus tangebatur considerandum est, quod hujusmodi prima, scilicet essentia, unitas, veritas et bonitas, denominant seipsa ea ratione, quia unum, verum et bonum consequuntur ad ens. Cum autem ens sit primum quod in intellectu concipitur, oportet quod quidquid in intellectu cadit, intelligatur ut ens, et per consequens ut unum, verum et bonum. Unde cum intellectus apprehendat essentiam, unitatem, veritatem et bonitatem in abstracto, oportet quod de quolibet eorum prædicetur ens, et alia tria concreta. Et inde est quod ista denominant seipsa, non autem alia quæ non convertuntur cum ente.

ARTICULUS VIII. — *Utrum in Deo sit aliqua diversitas.*

Octavo quaeritur, utrum in Deo sit aliqua diversitas. Et videtur quod sic. Quia, secundum Philosophum (in V Metaph., com. xx), unum in substantia facit idem, multitudo autem in substantia facit diversum. In divinis autem est multitudo secundum substantiam; dicit enim Hilarius (in lib. de Synodis), quod Pater et Filius et Spiritus sanctus sunt per substantiam tria, per consonantiam vero unum. Ergo in divinis est diversitas.

2. Præterea, secundum Philosophum (in X Metaph., com. xxiv et xxv), diversum dicitur absolute, differens vero relative; unde omne differens est diversum, non autem omne diversum est differens. Sed in divinis conceditur esse differentia; dicit enim Damascenus (lib. III Fid. orth.): *Differentia personarum in tribus proprietatibus, id est paterna et filiali et processibili recognoscimus*. Ergo in divinis est diversitas.

3. Præterea, differentia accidentalis facit alterum solum: differentia vero substantialis facit aliud, id est diversum. Cum ergo in divinis sit differentia, et non possit ibi esse accidentalis differentia, et per consequens oportet quod sit differentia substantialis; oportet quod sit ibi diversitas.

4. Præterea, multitudo causatur ex divisione, sicut jam dictum est, art. præc., ad 15 arg. Ubi autem est divisio, sequitur diversitas. Ergo in divinis cum sit multitudo, erit ibi diversitas.

5. Præterea, idem et diversum sufficienter dividunt ens. Sed Pater non est idem Filio; non enim conceditur quod Pater generando Filium, generet se Deum. Ergo Filius est diversus a Patre.

Sed contra est quod Hilarius dicit (in VII de Trin., non longe a fin.): *Nihil in divinis novum, nihil diversum, nihil alienum, nihil separabile*.

Præterea, Ambrosius dicit (in lib. de Trinit.): *Pater et Filius divinitate unum sunt, nec est ibi substantiæ differentia, nec ulla diversitas*.

Respondeo dicendum, quod, sicut dicit Hieronymus, ex verbis inordinate prolatis incurritur hæresis. Et ideo sic loquendum est de divinis ut nulla errori occasio præbeatur. Fuerunt autem circa divina duo errores, præcipue cavendi ab illis qui de unitate et trinitate in divinis loquuntur; scilicet error Arii, qui unitatem essentialis negavit, ponens aliam essentialiam esse Patris et filii. Alius error est Sabellii, qui negavit pluralitatem personarum, dicens, eundem esse Patrem qui est Filius. Ad evitandum ergo errorem Arii nobis quatuor cavenda in fidei confessione. Primo diversitas per quam tollitur unitas essentialis, quam confitemur dicendo esse unum Deum; secundo divisio, quæ obviat divinæ simplicitati; tertio disparitas, quæ repugnat æqualitati divinarum personarum; quarto ut non confiteamur Filium esse alienum à Patre, per quod tollitur similitudo. Similiter contra errorem Sabellii sunt quatuor cavenda. Primo singularitas, per quam tollitur naturæ divinæ communicabilitas; secundo nomen unici, per quod tollitur realis distinctio personarum; tertio confusio, per quam tollitur ordo qui est in divinis personis; quarto solitudo, per quam tollitur consociatio divinarum personarum. Confitemur autem contra diversitatem, unitatem essentialis; contra divisionem, simplicitatem; contra disparitatem, æqualitatem; contra alienum, similitudinem; contra singularitatem personarum, pluralitatem; contra unicum, distinctionem; contra confusionem, discretionem; contra solitariam, consonantiam et connectionem amoris.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod substantia accipitur ibi pro hypostasi, non pro essentiali, cujus multitudo faceret diversitatem.

AD SECUNDUM dicendum, quod licet a quibusdam doctoribus Ecclesiæ inveniatur nomen differentie circa divinam, non tamen est communiter utendum, nec ampliandum; quia differentia importat distinctionem aliquam secundum formam, quæ non potest esse in divinis, cum forma Dei sit divina natura, ut Augustinus dicit. Sed exponenda est differentia, ut ponatur pro distinctione, quæ minimum distinctionis importat; cum etiam secundum relationes vel secundum solam rationem aliqua distinguantur dicantur. Sic etiam exponendum est, si inveniatur diversitas in divinis; utpote si dicatur quod diversa est persona Patris a persona Filii, accipiendum est diversum pro distincto. Magis tamen cavendum est nomen diversitatis in divinis quam differentie; quia diversitas magis pertinet ad essentialiam divisionem; nam qualisunque formarum multitudo facit differentiam; diversitas autem fit solum per formas substantiales.

AD TERTIUM dicendum, quod licet in divinis non sit accidens, est tamen ibi relatio, cujus oppositio distinctionem facit in divinis, non autem diversitatem.

AD QUARTUM dicendum, quod licet in divinis non sit proprie

loquendo divisio, est tamen ibi distinctio per relationes, quæ sufficit ad numerum personarum.

AD QUINTUM dicendum, quod Filius est idem Deus cum Patre; non tamen potest dici quod Pater se Deum generit, Filium generando; quia *ly se*, cum sit reciproci, refert idem suppositum: Pater autem et Filius sunt duo supposita in divinis.

ARTICULUS IX. — *Utrum in divinis sint tres personæ tantum, an plures vel pauciores.* (I part., quæst. xxxi, art. 1.)

Nono queritur, utrum in divinis sint tres personæ tantum, an plures vel pauciores. Et videtur quod plures. Dicit enim Augustinus in lib. contra Maximinum (III, cap. xi, circa fin.): *Filius non genuit creatorem; neque enim non potuit, sed non oportuit.* In divinis autem non differt esse et posse, quia nec in aliquibus sempiternis secundum Philosophum (in III Phys., com. xxxii). Ergo Filius genuit alium Filium; et sic sunt duo filii in divinis, et per consequens plures personæ quam tres.

2. Sed diceretur, quod hoc quod dicit: *Neque enim non potuit*, exponendum est: idest, non ex impotentia fuit. — Sed contra, unicuique supposito alicuius naturæ convenit actus naturæ illius, nisi propter ejus impotentiam. Generatio autem est actus ad perfectionem naturæ divinæ pertinens; alioquin non conveniret Patri, in quo non est nisi quod perfectionis est. Si ergo Filius non generat alium filium, hoc erit ex impotentia ejus.

3. Præterea, si Filius non potest generare, potest autem generari; habet ergo potentiam ut generetur, non potentiam ut generet. Aliud autem est generare, et aliud generari. Cum ergo potentie distinguantur penes objecta, non erit eadem potentia Patris et Filii, quod est hæreticum.

4. Præterea, actio et passio in his quæ agunt et patiuntur, reducantur ad diversa principia; nam agit aliquid per rationem formæ in rebus creatis, patitur vero ratione materię. Generare autem et generari significantur per modum actionis et passionis. Ergo oportet quod ad diversa principia referantur; et sic non potest esse una potentia qua Pater generat, et qua Filius generatur.

5. Sed diceretur, quod est eadem potentia, in quantum utraque radicatur in essentiali divina, quæ una est Patris et Filii. — Sed contra, potentia calefaciendi et desiccandi radicatur in uno subjecto scilicet igne; nec tamen est una et eadem potentia: alia enim qualitas est calor, qui est principium calefaciendi, et alia siccitas, quæ est principium desiccandi. Ergo unitas divinæ essentialis non sufficit ad hoc quod sit eadem potentia qua Pater generat et Filius generatur.

6. Præterea, omnis sapiens et intelligens ex sua sapientia

aliquam conceptionem habet. Sed Filius est sapiens et intelligens, sicut et Pater. Ergo habet aliquam conceptionem. Conceptio autem Patris est verbum, quod est Filius. Ergo Filius etiam habet alium filium.

7. Sed diceretur, quod verbum dicitur in divinis non solum personaliter, sed essentialiter; et sic verbum essentialiter dictum posset esse conceptio Filii. — Sed contra, verbum dicit speciem conceptam ordinatam ad manifestationem, et ita importat originem. Quæ autem important originem in divinis, dicuntur personaliter, et non essentialiter. Ergo verbum essentialiter dici non potest.

8. Præterea, Anselmus dicit in Monologio, quod sicut Pater dicit se, ita et Filius et Spiritus sanctus. Idem autem est Patrem dicere se, quod generare Filium, ut ipse ibidem dicit. Ergo Filius generat alium Filium; et sic idem quod prius.

9. Præterea, ex hoc probatur quod Deus generet, quia generationem aliis tribuit, secundum illud Isai. ult., 9: *Si ego qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero? dicit Dominus.* Sicut autem Pater dat generationem, ita et Filius, quia indivisa sunt opera Trinitatis, et filius generat filium.

10. Præterea, Augustinus dicit in lib. ad Orosium (in dialogo LXV quæst., cap. vii), quod Pater generat Filium natura. Damascenus etiam dicit, quod generatio est opus naturæ. Eadem autem est natura Patris et Filii. Ergo sicut Pater generat, ita et Filius; sunt ergo plures filii in divinis, et ita plures personæ quam tres.

11. Sed dicendum, quod ea ratione non possunt esse plures filii in divinis, quia non potest ibi esse nisi una filiatio, forma enim unius speciei non multiplicatur nisi per divisionem materiæ, quæ nulla est in divinis. — Sed contra, omnis differentia nata est facere pluralitatem. Potest autem esse differentia inter duas filiationes, non solum ex materia, sed etiam ex hoc quod hæc filiatio est talis, illa vero talis. Ergo nihil prohibet plures filiationes ponere in divinis, licet ibi non sit materia.

12. Præterea, Filius procedit a Patre sicut splendor a sole, secundum illud Hebr., 1, 3: *Cum sit splendor gloriæ.* Sed splendor etiam potest alium splendorem producere. Ergo et Filius potest alium filium generare; et sic sequitur quod in divinis sint plures filii, et personæ plures tribus.

13. Præterea, Spiritus sanctus est amor quo Pater diligit Filium. Sed etiam Spiritum sanctum amat Pater. Ergo oportet quod sit alius spiritus quo Pater amat Spiritum sanctum; et sic quatuor sunt personæ in divinis.

14. Præterea, secundum Dionysium (cap. iv de divin. Nomin.), bonum est communicativum sui. Bonitas autem spiritui sancto appropriatur, sicut potentia Patri, et sapientia Filio. Ergo propriissime ad Spiritum sanctum pertinere videtur quod

naturam divinam alii personæ communicet; et sic sunt plures tribus personis in divinis.

15. Præterea, secundum Philosophum in IV Meteororum (2 de Anima, com. xxxiv), perfectum unumquodque est, quando potest sibi simile ex se producere. Spiritus autem sanctus est perfectus Deus. Ergo potest aliam divinam personam producere; ergo, etc.

16. Præterea, Filius a Patre divinam naturam non recipit perfectius quam Spiritus sanctus. Recipit autem Filius a Patre divinam naturam non solum passive (ut ita dixerim) quasi ab eo genitus, sed etiam active, quia potest eandem naturam alii communicare. Ergo et Spiritus sanctus divinam naturam potest alii personæ communicare.

17. Præterea, quod est perfectionis in rebus creatis, oportet Deo attribui. Communicare autem naturam, ad perfectionem in rebus creatis pertinet, licet modus communicandi aliquam imperfectionem habeat, inquantum talem communicationem consequitur aliqua divisio, vel aliqua transmutatio generantis. Ergo communicare divinam naturam est perfectionis in Deo; et ita Spiritui sancto est attribuendum. Procedit ergo a Spiritu sancto aliqua divina persona; et sic sequitur quod in divinis sint personæ plures tribus.

18. Præterea, sicut divinitas est quoddam bonum in Patre, ita et paternitas. Ex eo autem quod nullius boni sine consortio potest esse jucunda possessio, probatur a quibusdam quod sunt plures habentes divinam naturam. Ergo pari ratione sunt plures patres in divinis; et similiter plures filii, et plures Spiritus sancti; et ita personæ plures tribus.

19. Præterea, Filius et Spiritus videntur distingui ab invicem in hoc quod Filius procedit a Patre per modum intellectus ut verbum; Spiritus sanctus per modum voluntatis ut amor. Sunt autem plura attributa essentialia quam voluntas et intellectus, ut bonitas, potentia et huiusmodi. Ergo plures personæ procedunt a Patre quam Filius et Spiritus sanctus.

20. Præterea, processio naturæ plus videtur differre a processione intellectus quam processio voluntatis. In rebus autem creatis processionem intellectus semper concomitatur processio voluntatis; quia quæcumque aliquid intelligit, etiam aliquid voluit; processionem autem naturæ non semper concomitatur processio intellectus, quia non in omnibus quæ naturaliter generant, intellectus invenitur. Si ergo persona quæ procedit per modum voluntatis ut amor, est alia in divinis a persona quæ procedit per modum intellectus ut verbum, etiam erit persona quæ procedit per modum intellectus ut verbum, alia a persona quæ procedit per modum naturæ ut filius. Sunt ergo tres personæ procedentes in divinis, et una non procedens; et sic sunt quatuor personæ.

21. Præterea, personæ multiplicantur in divinis propter relationes, quæ subsistunt. Ponuntur autem in divinis quinque relative notions, scilicet paternitas, filiatio, processio, innascibilitas, et communis spiratio. Sunt ergo quinque personæ in divinis.

22. Præterea, relationes quæ ab æterno de Deo dicuntur, non sunt in creaturis, sed in Deo. Quidquid autem est in Deo, est subsistens; cum in Deo non sit aliquid accidens. Omnes ergo relationes quæ ab æterno Deo conveniunt, sunt subsistentes, et per consequens sunt personæ. Tales autem sunt infinitæ; nam idæe rerum creaturarum ab æterno sunt in Deo, quæ non distinguuntur ab invicem nisi per respectus ad creaturas. Sunt ergo infinitæ personæ in divinis.

1. Sed contra, videtur quod sint pauciores tribus. In una enim natura non est nisi unus modus communicationis illius naturæ; unde, secundum Commentatorem, in VIII Phys., animalia quæ generantur ex semine, non sunt unius speciei cum animalibus ex putrefactione generatis. Divina autem natura est maxime una. Ergo non potest communicari nisi uno modo. Sic ergo non possunt esse nisi duæ personæ, una divinitatem communicans per aliquem modum, et persona per illum modum divinitatem recipiens.

2. Præterea, Hilarius (in lib. de Synodis, a med.), ostendit Filium naturaliter a Patre procedere, quia talis existit qualis Deus est; creaturas vero a Deo procedere voluntarie, quia tales sunt quales eas voluit Deus esse, non qualis est Deus. Sed Spiritus sanctus, sicut et Filius, talis est qualis est Deus Pater. Ergo Spiritus sanctus procedit naturaliter a Patre, sicut et Filius. Non ergo est distinctio inter Spiritum sanctum et Filium, ex eo quod Filius procedit per modum naturæ, non autem Spiritus sanctus.

3. Præterea, natura voluntatis et intellectus non differunt in Deo nisi secundum rationem tantum. Ergo processio per modum naturæ et intellectus et voluntatis non differunt in Deo nisi ratione tantum. Si ergo per hoc distinguuntur Filius et Spiritus sanctus, quod unus procedit per modum naturæ vel intellectus, et alius per modum voluntatis, non erunt distincti nisi secundum rationem. Ergo non erunt duæ personæ, cum pluralitas personarum rerum pluralitatem importet.

4. Præterea, personæ in divinis distinguuntur solum secundum relationes originis. Ad designandam autem originem sufficientes duæ relationes, scilicet a quo alius, et qui ab alio. Ergo in divinis non sunt nisi duæ personæ.

5. Præterea, omnis relatio exigit duo extrema. Sicut ergo in divinis personæ non distinguuntur nisi secundum relationem; ita oportet quod sint in divinis vel duæ relationes, et sic erunt quatuor personæ; vel una relatio tantum, et sic erunt solum duæ personæ.

Sed contra, videtur quod sint tantum tres personæ in divinis per hoc quod dicitur I Joan., v. 7: *Tres sunt qui testimonium dant in celo*. Interrogantibus autem quid tres, respondit Ecclesia, quod tres personæ, ut dicit Augustinus (VII de Trinit., cap. IV). Ergo in divinis sunt tres personæ.

Præterea, ad perfectionem divinæ bonitatis felicitatis et gloriæ requiritur, quod sit in Deo vera et perfecta caritas; nihil enim est caritate melius, nihil caritate perfectius, ut dicit Richardus in III de Trin. (cap. II, circa princ.). Felicitas autem absque jucunditate non est, quæ maxime per caritatem habetur. Ut enim in eodem libro (cap. V) dicitur, *nihil caritate dulcius, nihil caritate jucundius, caritatis deliciis rationalis vita nil dulcius experitur, nulla delectatione delectabilius fruitur*. Perfectio etiam gloriæ in quadam magnificentia perfectæ communicationis consistit, quam caritas facit. Vera autem et perfecta caritas requirit in divinis ternarium numerum personarum. Amor enim quo aliquis se tantum diligit, est amor privatus, et non caritas vera. Alium autem summe Deus diligere non potest qui non sit summe diligibilis; nec summe diligibilis est, nisi sit summe bonus. Unde patet quod vera caritas in Deo summa esse non potest si sit ibi tantum una persona; nec etiam perfecta, si sint duæ tantum: quia ad perfectionem caritatis requiritur quod amans velit id quod ab eo amatur, etiam æque ab alio diligi. Indicium namque magnæ infirmitatis est non posse pati consortium amoris; posse vero pati, signum magnæ perfectionis. *Magis grantanter suscipere, maximo est desiderio requirere*, ut dicit Richardus in eodem lib. Oportet ergo, si sit in Deo perfectio bonitatis, felicitatis et gloriæ, quod sit in divinis ternarius personarum numerus.

Præterea, cum bonum sit communicativum sui, perfectio divinæ bonitatis requirit quod Deus summe sua communicet. Si autem esset tantum una persona in divinis, non summe communicaret suam bonitatem; creaturis enim non summe se communicat; si vero essent solum duæ personæ, non communicarentur perfecte delicie mutue caritatis. Oportet ergo esse secundam personam, cui perfecte communicetur divina bonitas, et tertiam cui perfecte communicetur divinæ caritatis delicie.

Præterea, ad amorem tria requiruntur, scilicet amans, id quod amatur, et ipse amor, ut Augustinus dicit in VIII de Trin. (lib. IX, cap. I, in fine, et cap. II). Duo autem (1) mutuo se amantes, sunt Pater et Filius; amor autem qui est eorum nexus est Spiritus sanctus. Sunt ergo tres personæ in divinis.

Præterea, sicut Richardus dicit, in V de Trinit. (cap. VI, paulo a princ.), in rebus humanis videbis quod persona de personis procedit tribus modis: quandoque immediate tantum, sicut Eva de Adam; quandoque mediate tantum, sicut Enoch

(1) *Al. tantum.*

de Adam; quandoque immediate et mediate simul, sicut Seth de Adam: immediate in quantum ejus filius fuit, mediate vero in quantum fuit filius Evæ, quæ ab Adam processit. In divinis autem non potest procedere persona de persona mediate tantum, quia non esset ibi summa germanitas. Relinquitur ergo quod in divinis sit una persona quæ non procedit ab alia, scilicet persona Patris, a qua procedunt aliæ personæ; una immediate tantum, scilicet Filius; alia mediate simul et immediate, scilicet Spiritus sanctus, qui ex Patre Filioque procedit. Ergo est personarum ternarius in divinis.

Præterea, inter dare plenitudinem divinitatis et non accipere, et accipere et non dare, medium est dare et accipere. Dare autem plenitudinem divinitatis et non accipere, pertinet ad personam Patris; accipere vero et non dare, pertinet ad personam Spiritus sancti. Oportet ergo esse tertiam personam, quæ plenitudinem divinitatis et det et accipiat; et hæc est persona Filii. Sunt ergo tres personæ in divinis.

Respondeo dicendum, quod secundum positionem hæreticorum nullo modo potest poni certus personarum numerus in divinis. Intellexit enim Arius personarum trinitatem hoc modo, quod Filius et Spiritus sanctus essent quædam creaturæ; quod etiam Macedonius de Spiritu sancto sensit. Processio autem creaturarum a Deo non de necessitate certo numero terminatur, cum divina virtus ex sua infinitate hoc habeat quod omnem creaturæ modum, speciem et numerum excedat. Unde si Deus Pater omnipotens creavit duas excellentissimas creaturas, quas Arius dicit Filium et Spiritum sanctum, non est remotum quin alias æquales vel etiam majores creare poterit. Sabellius autem posuit quod Pater et Filius et Spiritus sanctus non distinguuntur nisi nomine et ratione; quæ etiam patet in infinitum posse multiplicari, secundum quod ratio nostra in infinitis modis de Deo cogitare potest ex variis effectibus, et eum diversimode nominare. Sola autem catholica fides, quæ ponit unitatem divinæ naturæ in personis realiter distinctis, ternarii numeri potest rationem in divinis assignare. Impossibile enim est quod una natura simplex sit nisi in uno sicut in principio. Unde Hilarius dicit (in lib. de Synodis, a med.), quod qui confitetur in divinis duos innascibiles, confitetur duos deos; unum enim Deum prædicari natura unius innascibilis Dei exigat. Unde et quidam philosophi dixerunt, quod in rebus quæ sunt sine materia non potest esse pluralitas nisi secundum originem. Una enim natura potest in pluribus esse ex æquo propter materiæ divisionem, quæ in Deo locum non habet. Unde impossibile est ponere in divinis nisi unam personam innascibilem quæ ab alio non procedat. Si autem ab eo aliæ personæ procedant, oportet quod hoc sit per aliquam actionem. Non autem per actionem transeuntem in id quod est extra agentem, sicut calefacere vel secare sunt

actiones ignis et serræ; et creatio ipsius Dei; quia sic personæ procedentes essent extra naturam divinam. Relinquitur ergo quod processio personarum in unam naturam divinam non sit nisi secundum operationes quæ non transeunt extra, sed manent in operante. Hæc autem in natura intellectuali sunt solum duæ, scilicet intelligere et velle. Secundum autem utramque earum invenitur aliquid procedens cum hæc operationes perficiuntur. Ipsum enim intelligere non perficitur nisi aliquid in mente intelligentis concipiatur, quod dicitur verbum; non enim dicitur intelligere, sed cogitare ad intelligendum, antequam conceptio aliqua in mente nostra stabilietur. Similiter etiam ipsum velle perficitur amore ab amante per voluntatem procedente, cum amor nihil sit aliud quam stabilimentum voluntatis in bono volito. Verbum autem et amor in creatura quidem non sunt personæ subsistentes in natura intelligente et volente. Intelligere enim et velle creaturæ non est esse ejus. Unde verbum et amor sunt quædam supervenientia creaturæ intelligenti et volenti, sicut accidentia quædam. Cum autem in Deo idem sit esse, intelligere et velle, necessarium est quod verbum et amor in Deo non accident, sed subsistant in natura divina. Non autem est in Deo nisi unum simplex intelligere et unum simplex velle: quia intelligendo essentiam suam, intelligit omnia; et volendo bonitatem suam, vult omnia quæ vult. Non est ergo nisi unum verbum et unus amor in divinis. Ordo autem intelligendi et volendi aliter se habet in Deo et nobis. Nos enim cognitionem intellectivam a rebus exterioribus accipimus; per voluntatem vero nostram in aliquid exterius tendimus tanquam in finem. Et ideo intelligere nostrum est secundum motum a rebus in animam; velle vero secundum motum ab anima ad res. Deus autem non accipit scientiam a rebus, sed per scientiam suam causat res; nec per voluntatem suam tendit in aliquid exterius sicut in finem, sed omnia exteriora ordinat in se sicut in finem. Est ergo tam in nobis quam in Deo circulatio quædam in operibus intellectus et voluntatis: nam voluntas redit in id a quo fuit principium intelligendi; sed in nobis concluditur circulus ad id quod est extra, dum bonum exterius movet intellectum nostrum, et intellectus movet voluntatem, et voluntas tendit per appetitum et amorem in exterius bonum; sed in Deo iste circulus clauditur in seipso. Nam Deus intelligendo se, concipit verbum suum, quod est etiam ratio omnium intellectorum per ipsum, propter hoc quod omnia intelligit intelligendo seipsum: et ex hoc verbo procedit in amorem omnium et sui ipsius. Unde dixit quidam (Mercurius Trismeg.), quod *monas monadem genuit, et in se suam reflectit ardorem*. Postquam vero circulus conclusus est, nihil ultra addi potest; et ideo non potest sequi tertia processio in natura divina, sed sequitur ulterius processio in exteriorem naturam. Sic ergo oportet quod in divinis sit una tantum

persona non procedens, et duæ solæ personæ procedentes; quarum una persona procedit ut amor, et alia ut verbum; et sic est personarum ternarius numerus in divinis. Cujus quidem ternarii similitudo in creaturis apparet tripliciter. Primo quidem sicut effectus representat causam; et hoc modo principium totius divinitatis, scilicet Pater, representatur per id quod est primum in creatura, scilicet per hoc quod est in se una subsistens; verbum vero per formam ejuslibet creaturæ; nam in his quæ ab intelligente aguntur, forma effectus a conceptione intelligentis derivatur; amor vero in ordine creaturæ. Nam ex eo quod Deus amat seipsum, omnia ordine quodam in se convertit; et ideo hæc similitudo dicitur vestigiū, quod representat pedem sicut effectus causam. Alio modo secundum eandem rationem operationis; et sic representatur in creatura rationali tantum, quæ potest se intelligere et amare, sicut et Deus, et sic verbum et amorem sui producere, et hæc dicitur similitudo naturalis imaginis; ea enim imaginem aliorum gerunt quæ similem speciem præferunt. Tertio modo per unitatem objecti, in quantum creatura rationalis intelligit et amat Deum; et hæc est quædam unionis conformitas, quæ in solis sanctis invenitur, qui idem intelligunt et amant quod Deus. De prima quidem similitudine dicitur Job, xi, 7: *Forsitan vestigia Dei comprehendes?* de secunda Genes., i, 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram;* et dicitur imago creationis. De tertia II ad Corinth., iii, 18: *Nos enim omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur;* et hæc dicitur imago recreationis.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod ideo dicit Augustinus quod non est dicendum quod Filius non potuit generare, sed non oportuit quia non ex impotentia Filii est quod non generat; ut hoc dicitur *non potuit*, sumatur privative, et non simpliciter negative; per hoc autem quod dicit quod *non oportuit*, significat quod sequeretur inconveniens, si in divinis Filius alium filium generaret. Quod quidem inconveniens ex quatuor potest considerari. Primo quidem, quia cum Filius in divinis procedat ut verbum, si Filius filium generaret, sequeretur quod in Deo verbum ex verbo procederet, quod quidem esse non potest nisi in intellectu inquisitivo et discursivo, in quo verbum ex verbo procedit, dum ex consideratione unius veritatis in alterius veritatis considerationem procedit; quod nullo modo convenit perfectioni et simplicitati intellectus divini, qui uno intuitu omnia simul videt. Secundo, quia illud per quod aliquid individuatur et incommunicabile efficitur, impossibile est pluribus esse commune. Id enim per quod Socrates est hoc aliquid, nec intelligi potest pluribus inesse. Unde si filiatio in divinis pluribus conveniret, non esset filiatio constituens incommunicabilem Filii personam; et ita oporteret quod Filius individua persona constitueretur per aliquid

absolutum, quod essentia divinae unitati non convenit. Tertio, quia nihil unum secundum speciem existens, potest secundum numerum multiplicari nisi ratione materiae; et hæc ratione in divinis non potest esse nisi una essentia, quia divina essentia est immaterialis omnino. Si autem essent plures filii in divinis, oporteret etiam esse filiationes plures; et ita oporteret eas secundum materiam subjectam multiplicari: quod divina immaterialitati non convenit. Quarto, quia Filius dicitur aliquis ex hoc quod naturaliter procedit; natura autem ad unum se habet determinate, nisi per accidens ex aliquo naturaliter plura proveniant propter materiae divisionem; et ideo ubi est omnino immaterialis natura, oportet solum filium unum esse.

AD SECUNDUM dicendum, quod dupliciter aliquid potest esse nature alicujus. Uno modo secundum quod absolute consideratur; et sic oportet ut quæ ad aliquam naturam pertinent, conveniant omnibus suppositis in natura illius; et sic convenit nature divinae esse omnipotentem, creatorem, et alia hujusmodi, quæ sunt communia tribus personis. Alio modo pertinet aliquid ad naturam secundum quod consideratur in aliquo uno supposito; et sic non oportet quod id quod convenit nature, conveniat cuilibet supposito illius nature. Sicut enim natura generis habet aliquid in una specie quod alteri speciei non convenit; quemadmodum ad naturam sensitivam consequuntur quedam in homine non autem in animalibus brutis, ut habere excellentissimum tactum et reminisci, et alia hujusmodi; ita etiam aliquid pertinet ad naturam speciei prout est in uno individuo, quod non convenit alii individuo ejusdem speciei; sicut patet quod nature humane prout fuit in Adam convenit quod non sit per generationem naturalem accepta, quod tamen in aliis individuis humane nature non invenitur; et per hunc modum posse generare, consequitur naturam divinam, prout est in persona Patris; quod patet ex hoc quod Pater non constituitur persona incommunicabilis nisi ex ipsa paternitate, quæ competit ei secundum quod est generans; et ideo non sequitur quod Filius, licet sit perfectum suppositum divine nature, possit generare.

AD TERTIUM dicendum, quod licet Pater possit generare, non autem Filius, non tamen sequitur quod potentiam aliquam habeat Pater quam non habet Filius. Eadem enim potentia est Patris et Filii, per quam et Pater generat et Filius generatur. Nam potentia absolutum quiddam est; et ideo non distinguitur in divinis, sicut nec bonitas, nec aliquid sic dictum. Generare vero et generari in divinis non significant aliquid absolutum, sed solam relationem in divinis. Relationes autem opposita, in uno et eodem absoluto communicant in divinis, et ipsum non dividunt; sicut patet quod in Patre et Filio est una essentia; unde nec potentia distinguitur in divinis per hoc quod est ad generare et generari. Non enim etiam in creaturis oportet quod per quam-

cumque objectorum distinctionem potentia distinguatur, sed per differentiam formalem objectorum, et quæ in eodem genere accipiatur; sicut potentia visiva non distinguitur per hoc quod est videre hominem et videre asinum, quia ista differentia non est sensibilis inquantum est sensibilis; et similiter in divinis absolutum per relationem non distinguitur.

AD QUARTUM dicendum, quod in omni operatione quæ transit ab agente in rem externam, requiritur aliud principium in agente, per quod est agens, et aliud principium in patiente, per quod est patiens. In operatione autem quæ non transit in rem externam, sed manet in operante, non requiritur nisi unum operationis principium; sicut ad volendum requiritur principium ex parte volentis, per quod possit velle. In creaturis autem est generatio secundum operationem transeuntem in rem externam: unde oportet quod sit alia potentia activa in generante, et alia passiva in generato. Sed generatio divina attenditur secundum operationem non quidem in aliquid exterius transeuntem, sed interius manentem, id est secundum conceptionem verbi. Unde non oportet quod alia sit potentia activa in Patre, et alia passiva in Filio.

AD QUINTUM dicendum, quod calor et sapor prout in se considerantur, sunt qualitates quedam; possunt tamen dici potentie secundum quod sunt actuum quorundam principia; unde patet quod licet radix prima et remota, quæ est subjectum, sit una radix, tamen propinqua, quæ est qualitas, non est una.

AD SEXTUM dicendum, quod sicut Pater est Deus generans, Filius autem est Deus genitus; ita dicendum est quod Pater est sapiens ut concipiens, Filius vero sapiens ut verbum conceptum. Filius enim in eo quod est verbum, est quedam conceptio sapientis. Sed quia quicquid est in Deo, est Deus, oportet quod ipsa conceptio sapientis Dei sit Deus, et sapiens, et potens, et quicquid aliud competi Deo.

AD SEPTIMUM dicendum, quod verbum in divinis non potest dici nisi personaliter, si proprie accipiatur. Nulla enim alia origo in divinis esse potest nisi immaterialis, et quæ sit conveniens intellectuali naturæ, qualis est origo verbi et amoris; unde si processio verbi et amoris non sufficit ad distinctionem personalem insinuandam, nulla poterit esse personalis distinctio in divinis. Unde et Joannes tam in principio sui Evangelii quam in prima canonica sua nomine Verbi pro Filio utitur, nec est aliter loquendum de divinis quam Sacra Scriptura loquatur.

AD OCTAVUM dicendum, quod *dicere* potest dupliciter sumi. Uno modo proprie secundum quod *dicere* idem est quod verbum concipere; et sic dicit Augustinus (in VII de Trinit., non remote a princ.), quod *non singulus quisque in divinis, sed solus Pater est dicens*. Alio modo communiter, prout *dicere* nihil est aliud quam intelligere; et sic dicit Anselmus (loco cit.

in arg.), quod non solum Pater est dicens, sed etiam Filius et Spiritus sanctus; et tamen licet sint tres dicentes, est unum solum verbum, quod est Filius; quia solus Filius est conceptio Patris intelligentis et concipientis verbum.

AD NONUM dicendum, quod non sequitur quod sit generatio in divinis ex hoc solum quod tribuit generationem aliis sicut causa effectiva; quia pari ratione sequeretur quod in Deo sit motus, quia tribuit aliis motum. Sequitur autem quod sit in Deo generatio ex hoc quod tribuit aliis generationem ut causa effectiva et exemplaris. Pater autem est exemplar generationis ut generans, sed Filius ut genitus; unde non oportet quod generet.

AD DECIMUM dicendum, quod generatio est opus divinæ naturæ, prout est in persona Patris, ut supra dictum est, unde non oportet quod conveniat Filio.

AD UNDECIMUM dicendum, quod cum filiatio sit relatio consequens determinatum modum originis, scilicet quæ est per modum naturæ, impossibile est quod filiatio a filiatione differat differentia formali; nisi forte secundum differentiam naturarum, quæ per generationem communicantur, sicut potest dici quod alia species filiationis est quæ hic homo est filius, et quæ hic equus est filius. In divinis autem non est nisi una natura; unde non possunt ibi esse plures filiationes formaliter differentes; et patet etiam quod nec materialiter; et sic sequitur quod ibi sit tantum una filiatio et unus filius.

AD DODECIMUM dicendum, quod unus splendor ab alio splendore procedit, ex eo quod lux diffunditur ad aliud subjectum; et sic patet quod hoc fit per divisionem materialem, quæ non potest esse in divinis.

AD DECIMUMTERTIUM dicendum, quod unumquodque amatur inquantum est bonum; unde cum una et eadem sit bonitas Patris et Filii et Spiritus sancti, eodem amore, qui est Spiritus sanctus, Pater diligit se et Filium et Spiritum sanctum, et totam creaturam; sicut eodem verbo, quod est Filius, dicit se et Filium et Spiritum sanctum, et totam creaturam.

AD DECIMUMQUARTUM dicendum, quod bonitas est id ad quod terminatur operatio viventis, quæ manet in operante. Primo enim intelligitur aliquid ut verum, et sic deinceps desideratur ut bonum; et ibi sinit et quiescit operatio intranea, sicut in fine. Sed ex hinc incipit processus operationis ad exteriora, quia ex hoc quod intellectus desiderat et amat aliquid præconsideratum ut bonum, incipit exterius operari ad illud. Unde ex hoc ipso quod bonitas Spiritui sancto appropriatur, convenienter accipi potest quod processio divinarum personarum ultra non porrigitur. Sed quod sequitur, est processio creaturæ, quæ est extra naturam divinam.

AD DECIMUMQUINTUM dicendum, quod inter omnes líneas

circularis est perfectior, quia non recipit additionem. Unde hoc ipsum ad perfectionem Spiritus sancti pertinet quod sua processione quasi quemdam circulum divinæ originis concludit, ut ultra jam addi non possit, sicut supra, in corp. art., jam ostensum est.

AD DECIMUMSEXTUM dicendum, quod in hoc quod est accipere vel communicare naturam divinam, non attenditur differentia nisi solum secundum relationes; quæ quidem differentia inæqualitatem perfectionis constituere non potest; quia, ut dicit Augustinus contra Maximinum (lib. III, cap. XVIII, a med.), *cum queritur quis de quo sit, est questio originis, non æqualitatis vel inæqualitatis*.

AD DECIMUMSEPTIMUM dicendum, quod sicut communicare divinam naturam est perfectionis de Patre in Filio; ita perfecte accipere communicatam est perfectionis in Spiritu sancto; et utraque perfectio non differt secundum quantitatem, sed secundum relationem, quæ inæqualitatem non constituit, ut dictum est.

AD DECIMUMOCTAVUM dicendum quod illud per quod aliqua persona est incommunicabilis, non potest esse multis commune, ut supra dictum est. Unde habere consortium in illo non faceret jucunditatem, sed destructionem distinctionis personarum. Unde si Pater in paternitate haberet consortem in divinis, sequeretur confusio personarum; et eadem ratio est de filiatione et processione.

AD DECIMUMNONUM dicendum, quod alia attributa non habent operationem intrinsecam, secundum quam possit attendi processus divinæ personæ, sicut intellectus et voluntas.

AD VICESIMUM dicendum, quod processio naturæ et intellectus conveniunt in hoc quod in utraque processione procedit unum ab uno ut similitudo ejus a quo procedit. Amor autem qui procedit secundum voluntatem, procedit a duobus mutuo se amantibus. Nec ex hoc quod est amor, habet quod id sit similitudo amantis; et ideo in divinis idem procedit per modum naturæ et intellectus, scilicet ut filius et verbum; sed alia persona est quæ procedit per modum voluntatis ut amor.

AD VICESIMUMPRIMUM dicendum, quod licet sint quinque notiones in divinis, tamen solum sunt tres proprietates personales constituentes personas; et propter hoc solum sunt tres personæ.

AD VICESIMUMSECUNDUM dicendum, quod relationes ideales sunt Dei ad id quod est extra, scilicet ad creaturas; et ideo per eas non distinguuntur personæ in divinis.

Oportet etiam respondere ad rationes alias, quibus concluderetur quod personæ divinæ sunt tribus pauciores.

AD QUORUM PRIMUM dicendum, quod in qualibet natura creata inveniuntur multi modi processionum, non tamen secun-

dum quemlibet eorum natura speciei communicatur; et hoc est propter imperfectionem naturæ creatæ, in qua non subsistit quicquid in ea est; sicut verbum hominis quod procedit ab intellectu ejus, non est aliquid subsistens, nec etiam amor qui procedit a voluntate humana; sed filius, qui generatur per operationem naturæ, est subsistens in natura humana; et propter hoc hic est solus modus quo natura communicatur, licet in eo sint plures modi processionum. Sed in Deo est subsistens quicquid in ipso est; et ideo secundum quemlibet modum processionis communicatur natura in divinis.

AD SECUNDUM dicendum, quod nihil prohibet etiam a voluntate aliquid naturaliter procedere; nam et voluntas aliquid naturaliter vult et amat, scilicet felicitatem et veritatis cognitionem, et ideo nihil prohibet quin Spiritus sanctus naturaliter procedat a Patre et Filio, quamvis procedat per modum voluntatis.

AD TERTIUM dicendum, quod licet voluntas et intellectus non differant in Deo nisi secundum rationem; tamen oportet illum qui procedit per modum intellectus, realiter distinguere ab eo qui procedit per modum voluntatis. Nam verbum quod procedit per modum intellectus, procedit ab uno tantum, sicut a dicente: Spiritus vero sanctus, qui procedit per modum voluntatis ut amor, oportet quod procedat a duobus mutuo se amantibus, vel etiam ex dicente et verbo; nihil enim potest amari cujus verbum in intellectu non præconcepitur; et sic oportet quod ille qui procedit per modum voluntatis, sit ab eo qui procedit per modum intellectus, et per consequens quod distinguatur ab eo.

AD QUARTUM dicendum, quod qui est ab alio in divinis, potest esse dupliciter: scilicet vel per modum verbi, vel per modum amoris; et ideo qui est ab alio secundum quod communiter dicitur, non sufficit ad constituendum personam incommunicabilem, sed solum secundum quod ad propria determinatur.

AD QUINTUM dicendum, quod in divinis sunt quatuor relationes, nedum duæ; sed solum tres ex eis sunt personales; nam una earum, scilicet communis spiratio, non est proprietas personalis cum sit communis duabus personis; et ideo non sunt in divinis nisi tres personæ.

Alias rationes concedimus.

QUÆSTIO X

DE PROCESSIONE DIVINARUM PERSONARUM

(*Et habet quinque articulos.*)

Primo enim queritur, utrum sit aliqua processio in divinis; 2º utrum in divinis sit tantum una processio; 3º de ordine pro-